

بررسی عطردان‌های شیشه‌ای ایران در دوران اسلامی

فاطمه جانبازی*

مهناز محمدزاده**

چکیده

ریشه واژه "عطر" از واژه لاتین "Perfume" گرفته شده و به معنی "بوی گذرا" است. عطردان‌ها ظرف‌هایی بودند که انواع عطر را (اعم از مایع روغنی، عطربینه‌ها و حتی مواد دارویی) در آن نگهداری می‌کردند. ایران یکی از مهم‌ترین مراکز تولید عطردان‌های شیشه‌ای است؛ با وجود این پژوهشی در این زمینه صورت پذیرفته است. در این پژوهش، ضمن نگاهی اجمالی به پیشینه تاریخی تولید شیشه و فن ساخت آن، فرم و نقوش عطردان‌های شیشه‌ای ایران در دوران اسلامی بررسی و فن ساخت، فرم، اندازه و نقوش تزئینی آن‌ها مطالعه شده است.

واژه‌های کلیدی: دوران اسلامی، عطر، عطردان‌های شیشه‌ای، هنر شیشه در ایران.

مقدمه

ساختن ظرف‌های شیشه‌ای، به شکل کاربردی و تزئینی، از دوره‌های گذشته تا به امروز معمول بوده است. بوی خوش و خوش‌بویی از اجزای جدایی‌ناپذیر زندگی اقوام متمدن، از جمله ایرانی‌ها، به شمار می‌رفته است. توجه به عطر و تمایل به استفاده از آن، سبب شد تا به منظور ماندگاری بیشتر و برای نگهداری مواد معطر در جایی سر بسته و خنک، ضرورت استفاده از ظرف‌های مناسب مطرح شود و نیاز به استفاده از عطردان افزایش یابد. ظرف‌های نگهداری عطر از مواد مختلفی نظیر مفرغ، سفال، شیشه و... ساخته می‌شد؛ اما آنچه در این مقاله بررسی شده، عطردان‌های شیشه‌ای است. تاریخ کشف شیشه در ایران به هزاره دوم قبل از میلاد می‌رسد؛ بنابراین نخستین عطردان‌های شیشه‌ای - که در ایران بیشتر جنبه تزئینی داشته و برای هدیه دادن به بزرگان ساخته می‌شده است - به هزاره دوم قبل از میلاد مربوط می‌شود.

برای پاسخ به این پرسش که عطردان‌ها چه جایگاهی داشته‌اند، این فرضیه مطرح می‌شود که ظرف‌های عطر، به دلیل کثرت و تنوعشان، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده‌اند. با بررسی‌های تاریخی، می‌توان این فرضیه را اثبات کرد که ساختن عطردان‌ها (با وجود کوچک بودنشان) در هنر شیشه‌گری قدیم ایران اهمیت ویژه‌ای داشته؛ اما امروزه در زمره هنرهای فراموش شده قرار گرفته است. این مقاله می‌کوشد با تأکید بر شناخت و جایگاه هنری عطردان‌ها، در مسیر بازشناسی اهمیت و نقش این ظرف‌ها در فرهنگ و تمدن ایرانی گامی بردارد.

۱- پیشینه شیشه‌گری در ایران

به استناد حفاریات باستان‌شناسی، قدیمی‌ترین شیشه در ایران مربوط به چغازنبیل، واقع در خوزستان است. در مجاورت زیگورات در محل نیایشگاه تعدادی مهره‌های استوانه‌ای دوره ایلامی یافت شده است. تزئینات موزاییک شیشه‌ای روی دیوارهای این معبد، عطردان‌های کوچک شیشه‌ای و خمیر شیشه در مناطق دیگر، نشان‌دهنده گسترش صنعت شیشه‌گری در اواخر هزاره دوم پیش از میلاد، در جنوب غربی ایران است. در لرستان، دیلمان، کردستان و خوزستان نیز انواع دیگری از قطعات شیشه‌ای - که به هزاره اول پیش از میلاد تعلق دارد - به دست آمده است. در دوران پیش از تاریخ، از شیشه برای ساختن وسایل تزئینی و زیورآلات استفاده می‌شده است. از منطقه مارلیک، دو ظرف شیشه‌ای به دست آمده که به روش موزاییک ساخته شده است و قدمت آن‌ها به حدود ۱۰۰۰ تا ۱۲۰۰ ق. م می‌رسد. قطعه‌های به دست آمده از منطقه حسنلو نیز ساختن ظرف‌های شیشه‌ای به روش موزاییک را در نیمه دوم قرن نهم ق. م در ایران ثابت می‌کند (تکنولوژی شیشه، ۱۳۷۵: ۷). در دوران هخامنشی، در ویرانه‌های خزانه کاخی در تخت جمشید، چند قطعه از ظرف‌های شیشه‌ای گوناگون کشف شده است. اشیای شیشه‌ای که در زمان پارت و ساسانی کشف شده‌اند، هم کارهای بومی ایران را شامل می‌شوند و هم شیشه‌هایی را که در سوریه، در منطقه مدیترانه شرقی ساخته شده و به ایران وارد شده‌اند. شیشه‌های دوران اسلامی زائیده اختلاط تمدن‌های روم شرقی، پارت و ساسانی در ایران است. در سال‌های اخیر، در منطقه ری، جرجان و نیشابور نیز اشیایی کشف شده که با

* کارشناس ارشد دانشکده هنر دانشگاه الزهراء (س) (fjanbazy@yahoo.com)

** مربی دانشکده هنر دانشگاه الزهراء (س)

اشیای شیشه ای گوناگونی که مختص به دوران اسلامی است و در سمرقند پیدا شده، مشابهت دارد.

بسیاری از ظرف های شیشه ای فقط جنبه کاربردی داشتند و گاهی با شیشه ناخالص سبزرنگ ساخته می شدند. دوران سلجوقیان اوج هنر شیشه گری است؛ حفريات شهرهای ری، گرگان و نیشابور تأییدی بر این نظر است. فرآورده های شیشه ای این دوران، شامل ظرف های کوچک و بزرگ، عطردان های بسیار ظریف، جام ها و گلدان هایی با شکل ها و اندازه های متنوع، و اشیای تزئینی کوچکی به شکل حیوانات است (تجویدی، ۱۳۵۶: ۶). در دوره تیموری، رواج شیشه گری قابل توجه است. در این دوره، دو شهر سمرقند و شیراز از مراکز بزرگ شیشه سازی در ایران بودند. تاریخچه شیشه گری در ایران با دوره صفویان به پایان می رسد؛ چرا که پس از دوره صفوی، هنرمندان شیشه گر فقط دنباله رو دیگران بوده اند و گاهی نیز از فن شیشه گری اروپایی تقلید کرده اند.

روش های ساختن شیشه

در گذشته، برای ساختن ظرف های شیشه ای روش های مختلفی به کار می رفت؛ این روش ها شامل روش قالب شنی، روش موزاییکی، روش تراشیدن یا ساییدن، روش فشردن در قالب و روش دمیدن در شیشه بود. در این مقاله، روش قالب شنی و دمیدن در شیشه که بیشتر برای ساختن عطردان ها استفاده می شد، شرح داده شده است.

۱- قالب شنی: نخستین شیشه ها با استفاده از روش قالب منفی شنی به وجود آمده اند. به این ترتیب که ابتدا از گل و کاه، قالبی به شکل اشیای مورد نظر و به صورت توپر درست می کردند. قالب را درون شیشه مذاب فرو می بردند تا دورتادور آن را شیشه مذاب فرا بگیرد. سپس قالب را خارج می کردند و در محلی قرار می دادند تا سرد شود؛ آنگاه سطح خارجی شیشه را با ابزار مختلف صاف و یک دست می کردند و ناصافی ها و ناهمواری های آن را از بین می بردند. بعد قالب را از ظرف شیشه ای خارج می کردند. ارتفاع این گونه ظرف ها به طور معمول بین ۱۰ تا ۲۵ سانتی متر است.

۲- دمیدن در شیشه: دمیدن در شیشه به دو روش: دمیدن آزاد و دمیدن در قالب انجام می شود.

الف- دمیدن آزاد: در این روش، ابتدا استاد شیشه ساز مقداری شیشه مذاب غلیظ و چسبناک را که به اصطلاح "لقمه" نامیده می شود، با میله دم که از جنس آهن توخالی است، برمی دارد و آن را می چرخاند. سپس آخر میله دم را روی تخته چدنی (سنگ کار) منتقل می کند و آن را مالش می دهد تا صاف شود. بعد به وسیله میله دم در آن می دمد تا مانند بادکنک شود. با ننگ داشتن میله دم به شکل عمودی (در حالی که لقمه در پایین قرار دارد)، لقمه شکل گرفته بر اثر وزنش بلندتر می شود.

ب- دمیدن در قالب: در این روش، شیشه گر مقداری شیشه مذاب را به وسیله لوله توخالی فلزی از کوره خارج می کند و

در قالب مورد نظر که یک تکه یا چندتکه ای است، قرار می دهد. با دمیدن در لوله، ماده مذاب با فشار هوایی که وارد آن شده است، حجیم می شود، به صورت حباب درمی آید، به تدریج زوایای قالب را پر می کند تا جایی که شکل قالب را به خود می گیرد. بیشتر شیشه های نازک را با روش دم آزاد و شیشه های ضخیم را با روش دم قالبی شکل می دادند.

تزئینات روی شیشه

در این مقاله، برای پرهیز از زیاده گویی، فقط نام روش هایی که در تزئین عطردان ها به کار می رود، آورده شده است: **الف- تراش:** در ایران، تراش شیشه در زمان ساسانیان به اوج خود رسید. تراش شامل مواردی چون: تراش سطحی، تراش سطحی دومرحله ای، تراش سطحی برجسته و تلفیق تراش خطی و سطحی است؛

ب- تزئین با نوارهای افزوده؛

ج- تزئین با دایره های افزوده؛

د- تزئین با خط های رنگارنگ موجی شکل؛

ه- تزئین مینایی؛

ی- لکه های تزئینی.

کلیاتی درباره عطر

تاریخ استفاده از عطر به مصر باستان بازمی گردد (دارابی، آقاپور و محسن زاده، ۱۳۸۴: ۲). بر اساس بعضی از داستان های اساطیری، نخستین کسی که عطر ساخت، از آن استفاده کرد و در میان دیگران رواجش داد، جمشید است. بر اساس روایتی دیگر، تاریخ عطر در ایران با پادشاهی کوروش کبیر آغاز می شود (انصاری، ۱۳۸۱: ۱۵). پس از کوروش، در دوران پادشاهی هخامنشیان، استفاده از انواع عطر به صورت ها و با مقاصد گوناگون ادامه یافت (ویسهوفر، ۱۳۷۷: ۶۰). در دوره پارتی، عطر برای تکمیل آرایش زنان و پادشاهان به کار می رفت (کالج، ۱۳۵۵: ۸۲). پس از اسلام، کاربرد انواع عطر و مواد معطری که در روزگار پیش از اسلام رواج داشت، ادامه یافت و از برخی جهات گسترده شد؛ به ویژه آنکه گسترش دانش گیاه شناسی و داروسازی به ایجاد تنوع در عطرها کمک کرده بود (انصاری، ۱۳۸۱: ۲۳). مواد خامی که در صنعت عطرسازی استفاده می شود، شامل: روغن های گیاهی، مواد حیوانی و مواد شیمیایی است. تاریخ دانش پزشکی و به پیروی از آن، دانش داروسازی و گیاه شناسی در ایران زمین از یکدیگر و نیز از عطرها جدا نبوده است. پیش از این، عطرهایی ساخته می شد که خاصیت درمانی داشتند و هنوز هم از بعضی از آن ها استفاده می کنند؛ گلاب یا عطره های روغنی از آن جمله است.

علاقه ایرانیان به انواع مواد معطر و کاربرد فراوان عطر در بخش های مختلف زندگی، ما را متوجه عطر ابراهیمی می کند که در ساختن، استفاده یا نگهداری از این ماده کاربرد داشته اند. از آن میان، آنچه در این مقاله به آن پرداخته شده است،

شکل ۱: عطردان‌های آمفورا‌ی موزه آبگینه (عکس از نگارنده)

عطرابزارهای زینتی است. معروف‌ترین این دسته از عطرابزارها، عطردان‌ها (بوی‌دان‌ها) است که نمونه‌هایی از آن از حفاری‌های مربوط به دوران هخامنشی، اشکانی و ساسانی به دست آمده است. عطردان‌ها بیشتر کاربرد تزینتی داشتند و از جنس‌های مختلفی ساخته می‌شدند. در دوره اسلامی، به عطردان "طلبه" می‌گفتند. علاوه بر این مورد، باید به "عطرپاش" نیز اشاره کرد؛ عطرپاش ظرفی است که اغلب بلورین است و دهانه‌ای منحنی شکل دارد.

کلیاتی درباره عطردان

عطردان "قوطی [است] که در آن عطر و خوشبوی ریزند، بویدان، طبله، لطیمه، مسوف" (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۴۰۶۷). عطردان‌های شیشه‌ای مجموعه‌ای از ظرف‌های کوچک شیشه‌ای را شامل می‌شود که بنا بر نوع تکنیک ساخت و تزینات رایج در هر دوره، شکل‌های متفاوتی به خود گرفته است. این شکل‌ها به پنج دسته تقسیم می‌شوند و باقی عطردان‌ها با تفاوت‌هایی در رنگ و تکنیک ساخت به این پنج گروه منتسب می‌گردند:

- ۱- آمفورا^۱؛
- ۲- آلاباسترون^۲؛
- ۳- آری بالوس^۳؛
- ۴- اینوچ‌ئو^۴؛
- ۵- هدفلاسک^۵.

ساختن این پنج دسته از انواع عطردان‌ها در ایران سابقه‌ای ندارد.

۱- آمفورا

در لغت به معنای دو طرفه است. ظرف‌های آمفورا‌ی شیشه‌ای کوچک بدنه گلابی‌شکلی دارند که به پایه برجسته‌ای منتهی می‌شود؛ همچنین دو دسته کامل به شکل S دارند که از زیر لبه شروع می‌شود و تا برجستگی شانه ادامه می‌یابد. اندازه تقریبی آمفورا حدود ۵ تا ۱۲ سانتی‌متر است.

۲- آلاباسترون

این ظرف‌ها از حدود قرن ۱۱ ق.م و از ظرف‌هایی که در مصر باستان از مرمر سفید تراشیده می‌شد، سرچشمه می‌گیرند. بیشتر انواع آلاباسترون‌ها بدنه‌ای باریک با تهی گرد داشته،

شکل ۲: عطردان‌های آلاباسترون

- 1- Amphoriskos
- 2- Alabastron
- 3- Aryballos
- 4- Oinocheo
- 5- Head Flask

شکل ۳: عطردان آری بالوس

شکل ۴: نمونه‌ای از عطردان اینوچ نو

شکل ۵: عطردان هدفلاسک از موزه آگینه

گردن اغلبشان باریک است و دهانه‌ای گشاد و بدون دسته دارند. طراحی نخستین آلاباسترون‌های مصری الهام گرفته از درخت نخل بود. آلاباسترون در حدود قرن ۷ ق. م در یونان انتشار یافت؛ همچنین در بسیاری از نقاط خاورزمین، به ویژه در آشور، سوریه و فلسطین منتشر شد. (en.wikipedia.org)

۳- آری بالوس

آری بالوس تنگ کروی کوچکی است که گردنی باریک دارد و در یونان باستان استفاده می‌شد. آری بالوس‌ها اغلب حاوی روغن و عطر بودند و ورزشکاران از آن‌ها در حمام استفاده می‌کردند. این ظرف‌ها معمولاً با نواری چرمی به کمر ورزشکاران وصل می‌شد (همان).

۴- اینوچ نو

اینوچ نو نوعی از ظرف‌های سفالی یونان است که شکل‌های متفاوتی دارد؛ مهم‌ترین آن‌ها شبیه به پارچ‌هایی است که دهانه و پایه آن‌ها برجسته است. شکل این ظرف‌ها از تقلیدی از ظرف‌های فلزی است (همان).

۵- هدفلاسک

هدفلاسک نوعی از عطردان‌های شیشه‌ای است که قسمتی از آن به شکل سر انسان است و از اواخر سده اول میلادی متداول شده است. این نوع عطردان‌ها به روش دمیدن در قالب ساخته می‌شدند. هدفلاسک‌ها شکلی متقارن دارند؛ در دو سوی آن‌ها دو چهره که کاملاً شبیه به یکدیگرند، به چشم می‌خورد؛ شکل‌های نامتقارن یا تصویر چهره‌های متفاوت به ندرت در دو سوی این نوع ظرف‌ها دیده می‌شود (قایینی، ۱۳۸۳: ۹۰).

بررسی عطردان‌های شیشه‌ای دوران اسلامی

۱- عطردان‌های دوره اسلامی

با بررسی برخی از عطردان‌های دوره اسلامی، به این نتیجه می‌رسیم که:

- ارتفاع، اندازه و همچنین تزیین عطردان‌ها بیشتر شده است؛
- هرچه به قرن پنجم و ششم هجری نزدیک می‌شویم، با نوارهای افزوده تزیین‌هایی به بدنه ظرف‌ها اضافه می‌شود؛
- گاهی هم ظرف‌ها به شکل حیوان‌های خیالی درآمده‌اند و ملحقاتی مثل دسته نیز به آن‌ها اضافه شده است؛
- اوایل دوره اسلامی، شیشه بیشتر عطردان‌ها ضخیم و نیمه شفاف بوده و به تدریج نازک شده است؛
- بیشتر عطردان‌ها رنگ‌هایی نظیر: نباتی، سبز، آبی و خاکستری داشتند؛
- وضعیت اکثر این عطردان‌ها نیز صدف و رسوب گرفته است.

عطردانی که در شکل ۶ نشان داده می‌شود، بدنه مکعب-مستطیل و گردن باریک استوانه‌ای شکل دارد؛ لبه آن به صورت صفحه به بیرون برگشته است؛ قسمتی از آن شکسته و در اثر تراش، چهار پایه دارد. از نظر آرایش، آبی رنگ صدف گرفته، تراش خط‌های عمیق عمودی و افقی روی بدنه، پایه‌های این ظرف را تشکیل داده است.

- جنس: شیشه ضخیم - نیمه شفاف؛
- دوره تاریخی: قرن دوم و سوم هجری؛
- محل پیدایش: ری؛
- روش ساخت: دمیدن در قالب؛
- ارتفاع: ۷/۲ سانتی متر؛
- قطر دهانه: ۲/۴ سانتی متر؛

شکل ۸: عطردان دوره اسلامی

شکل ۶: عطردان دوره اسلامی

- قطر بدنه: ۲/۶ سانتی متر؛
- محل نگهداری: موزه آبگینه تهران؛
- وضعیت: صدف گرفته؛ بخشی از لبه و پایه شکسته است؛
گردن از بدنه شکسته و وصل شده است (آرشیو موزه آبگینه تهران).

در شکل ۷، عطردان کوچکی نشان داده می شود که بدنه مکعب مستطیل و گردن استوانه ای شکل بلندی دارد. رنگ این عطردان سبز، و از نظر تزئین، ساده و بدون آرایش است.

- جنس: شیشه ضخیم - مات؛

- دوره تاریخی: قرن دوم و سوم هجری؛

- محل پیدایش: ایران؛

- روش ساخت: دمیدن در قالب؛

- ارتفاع: ۴/۸ سانتی متر؛

- قطر دهانه: ۱/۵ سانتی متر؛

- قطر بدنه: ۲/۵ سانتی متر؛

- محل نگهداری: موزه آبگینه تهران؛

- وضعیت: صدف گرفته و سالم

(Persian Art Exhibition, 1971: ۷۷-۸۰).

شکل ۸، مربوط به عطردانی با بدنه کتابی شکل و دهانه شیپوری است که پایه کوچکی به شکل پرنده ای استلیزه دارد.

شکل ۷: عطردان دوره اسلامی

شکل ۹: عطردان دوره اسلامی

شکل ۱۰: عطردان دوره اسلامی

- قطر بدنه: ۴/۲ سانتی متر؛
- محل نگهداری: موزه آبگینه تهران؛
- وضعیت: صدف گرفته؛ بخشی از یک پایه شکسته؛ گردن
ظرف نیز شکسته و مرمت و وصالی شده است.
(Journal of Glass, 1957, P280, PL 592).

در شکل ۹، عطردان با بدنه کروی با نواریهای افزوده و گردن
بلند، نقش قالبی می باشد.
- جنس: شیشه؛

- دوره تاریخی: قرن چهارم و پنجم هجری؛
- محل پیدایش: نامعلوم؛
- روش ساخت: دمیدن در قالب؛
- ارتفاع: ۹/۳ سانتی متر؛
- قطر دهانه: ۲ سانتی متر؛
- قطر کف: ۳/۲ سانتی متر؛
- محل نگهداری: موزه گرگان؛

وضعیت: دارای پدیدگی؛ متخلخل و مات؛ رسوب شده و
ایجاد تغییر رنگ در آن (آرشیو موزه گرگان).

شکل ۱۰، مربوط به صراحی یا گلاب پاش یا عطردانی است
که بدنه ای به شکل حیوان (گره) دارد؛ تخم مرغی شکل و
میان باریک است؛ گردنش بلند و خمیده، و دمش به سوی
بالا برگشته است.

این ظرف آرایشی نباتی رنگ دارد، با لایه ای که اکنون به رنگ
سیاه درآمده و بیشتر آن از بین رفته است. رشته شیشه ای که
روی بدنه افزوده شده، نقشی نسبتاً شطرنجی را به وجود آورده
است. به طور کلی، به نظر می رسد این ظرف در بیشتر
قسمت ها جنسی غیر از شیشه دارد و احتمالاً بعدها شیشه به
آن افزوده شده است. لب و دهانه آن به شکل گل شیپوری
است و زائده هایی به شکل دهان، گوش و پا دارد.

- جنس: شیشه نازک؛
- دوره تاریخی: قرن پنجم - ششم هجری؛
- محل پیدایش: نیشابور یا گرگان؛
- روش ساخت: دمیده آزاد به تزئین افزوده؛
- ارتفاع: ۱۲/۸ سانتی متر؛
- قطر دهانه: ۲ سانتی متر؛

- بیشترین قطر بدنه: ۵/۸ سانتی متر؛
- طول: (در حدود) ۱۹ سانتی متر؛
- محل نگهداری: موزه آبگینه تهران؛

- وضعیت: صدف گرفته، احتمالاً به منظور ایجاد صدف-
گرفتگی مصنوعی روی بعضی از قسمت ها از رنگ زرد
استفاده شده و ظرف مرمت شده است (آرشیو موزه آبگینه
تهران).

۲ - ظرف های مشابه با عطردان

شکل هایی که در ادامه خواهد آمد، مربوط به برخی از ظرف-
هایی است که هم از نظر شکل و ساخت و هم از نظر کاربرد،
به عطردان ها شباهت دارند. این ظرف ها برای نگهداری روغن

این عطردان بی رنگ است؛ با تراش های لوزی و افقی شکل
بر گردن و بدنه آن نقش هایی کنده شده است؛ دو پایه دارد که
با تراشیدن بدنه ایجاد شده است؛ دهانه اش شش ترک است؛
روی شانه تراش خورده و یکی از تراش هایش سوراخ است.

- جنس: شیشه ضخیم - شفاف؛
- دوره تاریخی: سده سوم هجری؛
- محل پیدایش: نیشابور؛
- روش ساخت: دمیدن در قالب؛
- ارتفاع: ۱۰/۶ سانتی متر؛
- قطر دهانه: ۲/۷ سانتی متر؛

شکل ۱۳: ظرف مشابه با عطردان، شیشه ای نازک - شفاف

شکل ۱۲: بطری کوچک شیشه ای نیمه شفاف دوره تاریخی قرن اول - سوم میلادی؛

شکل ۱۱: اشکدان شیشه ای

- محل پیدایش: استان گیلان؛
 - محل نگهداری: مجموعه خصوصی، ناگویا (فوکائی، ۱۳۷۱: ۱۵۶ و ۱۵۵).
 ظرفی که در شکل ۱۳ نشان داده می شود، مخصوص نگهداری مواد آرایشی یا دارویی است؛ گردن بلند مخروطی شکل و قطوری دارد؛ دهانه اش گشاد است؛ بدنه اش تقریباً کروی شکل و برآمده و کف آن فرورفته است؛ جای واگیره هم دارد؛ رنگ سبز به دلیل وجود اکسید آهن در ترکیب آن است؛ همچنین روی شانه و گردن ظرف شیارهای عمودی وجود دارد.
 - دوره تاریخی: قرن دوم و سوم هجری؛
 - محل پیدایش: ایران؛
 - روش ساخت: دمیدن آزاد (شیارهای روی شانه و گردن ظرف بدون قالب و در هنگام گرم بودن شیشه، با ابزار ایجاد شده است)؛
 - ارتفاع: ۶ سانتی متر؛
 - قطر بدنه: ۵/۲ سانتی متر؛
 - محل نگهداری: موزه آبگینه تهران؛
 - وضعیت: سالم، صدف گرفته و رسوب دار (آرشیو موزه آبگینه تهران).

و مواد آرایشی و دارویی استفاده می شده اند و بیشتر به شکل اشکدان و تنگ های بسیار کوچک بوده اند. تزیین این ظرف ها نیز در دوران اسلامی بیشتر شده است. همچنین شکل ساخت بیشتر آن ها کشیده و استوانه ای بوده است.
 اشکدان سبزرنگی که در شکل ۱۱ نشان داده می شود، کف تخم مرغی شکل و لبه ساده و بدون نقش دارد.
 - دوره تاریخی: سلوکی؛
 - محل پیدایش: رضائیه (ارومیه؟؟؟)؛
 - سال اکتشاف: ۱۳۳۶ ه.ش؛
 - ارتفاع: ۱۴ سانتی متر؛
 - قطر دهانه: ۲ سانتی متر؛
 - محل نگهداری: موزه ایران باستان؛
 - وضعیت: صدف دار (صدف گرفته؟؟؟) (آرشیو موزه ایران باستان).
 شکل ۱۲ مربوط به روغندانی است که آرایش آن به رنگ قهوه ای روشن است؛ بدنه باریک و گردن دوطبقه دارد؛ قطر بدنه اش بیشتر از گردن است و در دو سر ظرف باریک می شود؛ روی بدنه آن سه تراش برجسته بیضی شکل ایجاد شده است؛ سه تراش مشابه با پایه نیز در قسمت تحتانی آن قرار گرفته است.

شکل ۱۶: تنگ همراه با سر بطری اصلی

شکل ۱۴: تنگ شیشه ای کوچک مینیاتوری

در شکل ۱۴، تنگی نشان داده می شود که بی رنگ است و گردن ضخیم و لبه منظم تراش خورده ای دارد.
- دوره تاریخی: قرن نهم-دهم میلادی؛
- محل پیدایش: تپه مدرسه در نیشابور؛

- روش ساخت: دمیدن آزاد؛
- ارتفاع: ۴/۷ سانتی متر؛
- قطر بدنه: ۳/۷ سانتی متر؛
- محل نگهداری: موزه ایران باستان تهران؛
- وضعیت: سالم. (Kroger, 1995: 66)
شکل ۱۵ مربوط است به تنگ شیشه ای سبزرنگ و تخم مرغی شکل کوچک که نوارهای عمودی دارد؛ لبه اش نامنظم است و روی گردن آن برآمدگی هایی دیده می شود.
- دوره تاریخی: قرن نهم-دهم میلادی؛
- محل پیدایش: تپه مدرسه در نیشابور؛
- روش ساخت: دمیدن آزاد؛
- ارتفاع: ۶/۲ سانتی متر؛
- قطر دهانه: ۲/۶ سانتی متر؛
- محل نگهداری: موزه ایران باستان تهران؛
- وضعیت: سالم (همان، ص ۸۸).

شکل ۱۶ مربوط است به تنگ شیشه ای بی رنگی که ته رنگ مایل به زردی دارد؛ برش خورده، سوراخ شده و تراش های قابی و پخ دار به آن فرم داده است. سطح این ظرف حفره دار است و پایه هایش لب پریده اند؛ مقطعش مربعی شکل و گردنش پخ دار است. تراش های قابی که روی بدنه این ظرف وجود دارد، شامل شش پخ چهارگوش روی گردن و چهار لوزی مقعر روی بدنه است. این تراش ها در اثر بیرون آوردن

شکل ۱۵: تنگ شیشه ای

هشت حجم مثلثی شکل از درون دیواره‌های ظرف به وجود آمده و در مرکز هریک از لوزی‌ها برجستگی زاویه‌داری به جا مانده است. قاعدهٔ تنگ نیز با برش‌های زاویه‌دار به شکل پایه درآمده است.

- دورهٔ تاریخی: قرن ۹ - ۱۱ میلادی؛

- محل پیدایش: شرق مدیترانه یا ایران؛

- ارتفاع: ۵/۱ سانتی‌متر؛

- حداکثر پهنا: ۱/۸ سانتی‌متر (گلداشتاين، ۱۳۸۷: ۱۰۷).

نتیجه‌گیری

- از آنجا که برخی عطرها به صورت روغن‌های معطر هستند، در شناسایی عطردان‌ها از روغن‌دان‌ها ابهام‌هایی وجود دارد؛ زیرا بیشتر عطردان‌های شیشه‌ای از جنس چوب و چوب‌پنبه بوده و با گذشت زمان از بین رفته‌اند. همچنین در برخی موارد حالت روغنی در ته ظرف دیده شده است. عطرها خاصیت دارویی دارند؛ بنابراین، عطردان‌ها می‌توانستند ظروفی برای نگهداری مواد دارویی هم باشند.

- گردن نسبتاً بلند و دهانهٔ باریک از ویژگی‌های مهم عطردان‌های شیشه‌ای است. محل پیدایش عطردان‌های شیشه‌ای ایران در مناطقی مثل نیشابور، ری، آذربایجان، شوش، گیلان، گرگان و خارک بوده و بیشترین تعداد آن‌ها در نیشابور به دست آمده است.

- ویژگی‌های عطردان‌های دوران اسلامی به این شرح است:

- تزیین‌های گوناگونی مثل تراش و تزیین با نوآرهای افزوده دارند؛

- بدنهٔ این عطردان‌ها بیشتر به حالت کشیده، استوانه‌ای شکل و مکعب مستطیل است؛

- بیشتر عطردان‌های دوران اسلامی به روش دمیدن در قالب ساخته شده‌اند؛

- عطردان‌های دوران اسلامی رنگی و اغلب به رنگ آبی، سبز، نباتی و خاکستری است؛

- به طور کلی، با وجود اینکه عطردان‌ها کوچک بوده‌اند، تزیین، فرم و کاربرد آن‌ها نشان می‌دهد که جایگاه مهمی در هنر شیشه‌ای ایران داشته‌اند.

منابع

- ۱- انصاری، شهره، (۱۳۸۱)، تاریخ عطر در ایران، وزارت فرهنگ و انتشارات اسلامی، تهران.
- ۲- تجویدی، زهرا، (۱۳۵۶)، شیشه‌گری دستی در ایران، انتشارات سازمان صنایع دستی ایران، تهران.
- ۳- دارابی، حسین رضا، کیومرث آقاپور، فرشید محسن زاده، (۱۳۸۴)، آشنایی با هنر عطر سازی، انتشارات نوپردازان، تهران.
- ۴- دلبلیو، فریه، (۱۳۷۴)، هنرهای ایران، ترجمهٔ پرویز مرزبان، نشر و پژوهش فروزان، تهران.
- ۵- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۳)، لغت نامه، جلد نهم و دهم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- ۶- علی اکبرزاده کردمهبینی، هلن، (۱۳۷۳)، شیشه مجموعه مرز بازرگان، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران.
- ۷- فوکائی، شینجی، (۱۳۷۱)، شیشه ایرانی، ترجمهٔ آرمان شیشه گر، انتشارات میراث فرهنگی، تهران.
- ۸- قائینی، فرزانه، (۱۳۸۳)، موزهٔ آبگینه و سفالینه‌های ایرانی، ادارهٔ کل آموزش انتشارات و تولیدات فرهنگی، تهران.
- ۹- کالج، مالکوم، (۱۳۵۵)، پارتیان، ترجمهٔ مسعود رجب نیا، انتشارات ادارهٔ کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر، تهران.
- ۱۰- گلداشتاين، سیدنی ام، (۱۳۸۷)، کارهای شیشه (مجموعهٔ هنر اسلامی)، ترجمهٔ ناصر خلیلی، بزیل ویلیام رابینسون، تیم استنلی، منیژه بیانی، نشر کارنگ، تهران.
- ۱۱- ماهنامهٔ تکنولوژی شیشه، شمارهٔ اول، اردیبهشت ۱۳۷۵.
- ۱۲- ماهنامهٔ تکنولوژی شیشه، شمارهٔ ۷، آذر ۱۳۷۵.
- ۱۳- ماهنامهٔ تکنولوژی شیشه، شمارهٔ ۸، دی ۱۳۷۵.
- ۱۴- ویسهوفر، یوزف، (۱۳۷۷)، ایران باستان، ترجمهٔ مرتضی ثاقب فر، انتشارات ققنوس، تهران.

15- Johan lamm, Carl, (1935) Glass From Iran In The National Museum Stockholm, Stockholm.

16- Jornal of Glass, (1957).

17- Kroger, Jens, (1995) Nishapur Glass of the Early Islamic Period, The Metropolitan Museum of Art New yourk, New yourk.

18- Newton, Roy, Davison, Sandra , (1966) Conservation of Glass, Published by Butter Worths-Heine Mann.

19- Persian Art Exhibition, (1971).

Sugiyama, Jira, (1980) Ancient Glass From Orient, National Museum, Tokyo.

20- Whitehouse, Daivid, (1988) Glass Of the Roman Empire, Published by the Corning Museum of Glass New yourk, New yourk.

<www.en.wikipedia.org>

<www.fa.wikipedia.org>

۲۱- ویکی پدیای فارسی ، به نشانی:

۲۲- ویکی پدیای انگلیسی ، به نشانی: